

Kukučínův Neprebudený v digestu Gabriely Preissovové (Slovenský vypravěč v prvotní české recepci)

JAROSLAVA JANÁČKOVÁ

JANÁČKOVÁ, J.: Kukučín's Unawakened in Gabriela Preissovová's digest
(The Slovak story-teller in the first Czech reception)
SLOVENSKÁ LITERATÚRA 58, 2011, No 6, p. 493 – 504.

The study deals with the prose writer Martin Kukučín's "Prague period", namely the troubles with the adaptation of his representative psychological prose *Neprebudený* (Unawakened) in the Czech environment. The prose writer G. Preissovová – later the author of the works such as *Gazdina roba* (Woman housekeeper) a *Její pastorkyně* (Her stepdaughter) – wishing to introduce Kukučín to Czech literature in her retold version titled *Nemoudrý* (Unwise) transformed his prose with many levels of meaning into a one-level text of popular light fiction. The study presents this adaptation mechanism and draws attention to the meaning shifts and reductions in comparison with the original. At the same time it describes the relationship between the Slovak prose writer and the Czech cultural environment. The author of the study builds on the methodological stimuli of W.Schmidt's narrative transformation, which presents the mechanism of dealing with the text in the process of adaptation – digest, which is characterised as "accelerated narrative". The study is concluded with the finding that inspirations by Kukučín's type of prose could later be seen in the Czech literary environment.

Key words: Martin Kukučín, Czech-Slovak literary relationships, realism, digest

„...prosím: až se sejde (míně Jan Herben – J. J.) s M. Bencúrem (Kukučínem), ať mu vyřídí ode mne pozdrav a že se s ním v květnu v Praze osobně seznámím. Já si pera toho člověka velice vážím, věřte mi, jeho způsob se mi ještě více líbí než můj – a to již něco znamená. Ráda bych si s ním dopisovala, ale věřte mi, tak toho mám mnoho.“ (G. Preissovová z Hodonína B. Herbenové do Prahy, 15. března 1887)¹

Část mladých let strávených při studiu medicíny v Praze zmiňuje kdekerá charakteristika M. Kukučina. „Do Prahy přichází Kukučín, pravda, již jako uznáný slovenský spisovatel,“ konstatoval Jan Menšík ve slavnostní řeči na rozloučenou s velkým vypra-

¹ Cit. dle ZÁVODSKÝ, Artur: *Gabriela Preissovová*. Praha : SPN, 1962, s. 47.

věcem, pronesené 30. ledna 1929 na pražské Staroměstské radnici, „ale jeho talent má tu příležitost plně se rozvinouti.“ V Moravské besedě, kam docházel, konstatoval řečník, se mladý Slovák poznal s průbojnými Moravany, jako byli kupříkladu J. Herben a J. Uprka, a rokem 1889 se ocitl v přímém vlivu časopisu *Čas* a T. G. Masaryka (tím se v pražské slovenské mládeži utvářely podle Menšíka základy pro založení časopisu *Hlas*).²

Pražské črty, povídky a studie napsané za autorových studií medicíny (a tehdy vesměs s jedinou výjimkou uveřejněné ve slovenských novinách a časopisech) představila českým čtenářům pod názvem *Pražské motivy* Ž. Gašpariková.³ Ve své předmluvě zdůraznila, že se nadějněmu vypravěči ze Slovenska poštěstilo být v Praze „v době vzestupu kulturního života českého na úroveň světovou“. Jaký to znamenalo zisk pro debutanta, nakolik a jak se včlenil do českého literárního prostředí té doby, Gašparikovou tenkrát nezajímalo. – Neptal se na to ani o desetiletí později čelný slovenský literární historik J. Noge. Zaznamenal však, že Kukučín v pražském období objevil bezprostřednost spontánní lidové řeči a učil se pracovat s její modalitou, a že v Praze napsal mj. *Neprebuděného*...⁴

Od všech těchto „životopisných“ okolností odhlížet V. Forst. V typologické studii porovnávací slovenského „realistu“ M. Kukučina s prozaiky v jeho pohledu reprezentativními pro realismus český (K. V. Raisem, J. Holečkem, T. Novákovou, A. Mrštíkem) evidoval vesměs odlišnosti mezi realistou slovenským a těmi českými. Zcela jedinečný, neporovnatelný s nikým z českých vrstevníků, byl podle Forstových zjištění M. Kukučín jako tvůrčí typ, odlišný byl také celý slovenský kontext, k němuž patřil. Zatímco na polích české prózy vesnický román ještě před první světovou válkou ustupoval do pozadí, v písemnictví slovenském se mu nadále dařilo, dokládal V. Forst a argumentoval mj. Timravou.⁵

Na rozdíl od uvedených a dalších předchůdců, kteří psali o raném Kukučínovi z let pražských, se zde ptáme, jak si dynamické literární prostředí „Prahy“ začalo přitahovat nový vypravěčský talent, který přišel odjinud a mohl v místě studií přispět k přímo horečnému hledání realistického slohu a k rozhledu po světě za obzorem Čech. Kukučín, zdá se, byl takové spolupráci naplno otevřen. Svě kroky k získání českých tiskových tribun podnikal nejen proto, že si potřeboval na studia medicíny v Praze vydělávat. Hodlal se zde také literárně prosadit. Získával si ovšem také jistý odhad pro rozvrstvenost literárního pole. Tušil, že nemusí být právě vítán v té části časopisů, které měli v rukou „lumírovci“ a „ruchovci“. V dopisu S. Čechovi z 1. března 1888 (jediném z Kukučínova pera, který se uchoval v Čechově fondu v LA PNP), se debutující vypravěč stylizuje do role samouka, patřičně v literatuře nepoučeného, sotva tedy uplatnitelného mezi „vyspělými českými spisovateli“.

² MENŠÍK, Jan: Martin Kukučín (1860 – 1928). In: *Časopis Národního muzea* 103, 1929, s. 77.

³ KUKUČÍN, Martin: *Pražské motivy*. Výbor z povídek. Sestavila, předmluvu napsala Ž. Gašpariková. Praha : SNKHLU, 1953; edice Světová četba, s. 8. – Jedině povídka *Když byl Matěj malý*, kterou svůj výbor zahajovala, je podle editorčiny informace známa pouze v češtině.

⁴ NOGE, Július: *Martin Kukučín, tradicionalista a novátor. Život a dielo 1860 – 1907*. Bratislava : NSAV, 1962.

⁵ FORST, Vladimír: *Martin Kukučín a čeští realisté na přelomu století*. Praha : NČSAV, 1969; Rozpravy ČSAV – řada společenských věd, roč. 79, seš. 4.

Redaktorovi *Květy* tento „diletant ze Slovenska“ lichotil: třeba prý uveřejní jeho „skromnou pracičku“ – „když ne z jiné, tedy alespoň z příčiny té, aby čtoucí obecnost viděla rozdíl, jaký je mezi osvědčeným spisovatelem, jenž pracuje pohodlně moha věnovati nejlepší síly jedině svému peru, a mezi diletantem, jenž pracuje jenom tehda, když stačí“.⁶

Jakou „pracičku“ tenkrát nabízel M. Kukučín S. Čechovi, nevíme. V *Květech* vyšel již dříve Kukučínův výklad k Věšínovu obrázku *Před slovenským mlýnem* (*Květy* VIII, 1886, 2. pololetí, s. 321 – 323; reprodukce malířova obrazu zaujímá s. 322). Rodák z Oravy v tomto „komentáři“ vystavuje malíře jistě ironii – možná bezděké. Jako znalec určitého kraje a tamních poměrů poukazuje k existenci regionálních a sociálních zvláštností, i co se mlýna a všech aktivit kolem mletí týče (že tedy sotva existuje „slovenský“ mlýn, jak nadepsal svůj obrázek malíř): „Před mlýnem stojí záprež volů a při ní muž a jakási ženská s břemenem. Muž veze mouku z mlýna, ženská nese melivo do mlýna. Na první pohled byste řekli, že to bude nějaká služka a ten mužský že je aspoň ‚pán rychtář‘ z Istebného,“ začíná Kukučín a hned přejde k výkladu polemicky zpřesňujícímu: „Avšak mylili byste se. Ta ženská je jistě dcera dobrého *gazdy*; čižmy její prozrazují, že musí být z dobrého rodu. Že mletí nevezde, nýbrž nese, nesvědčí proti tomu: neboť na Oravě všechny ženy z lidu, i zámožnější, nakládají si takto bez ostychu melivo na silná záda.“ Následuje komentář, co znamená volské spřežení s nestejnými rohy atd. Nebylo by divu, kdyby malíř, který si získával jméno a prestiž jako ten, kdo zná a evokuje krajový svéráz míst sice povědomých, ale zatím neokoukaných, projevil nespokojenost s textovým doprovodem, jako byl ten Kukučínův. Redaktor *Květy* by měl pak důvod vyvarovat se toho, aby rodáka z Oravy uváděl na stránkách svého časopisu. To je ovšem jen hypotetické vysvětlení faktu, že po prvním kontaktu (který podle dostupných informací zprostředkoval R. Pokorný) zůstaly *Květy* Kukučínovi uzavřené, ani ponížená prosba mladého vypravěče nepomohla.

Ale podobných „diletantů“, kteří se literární práci věnují jen mimo své zaměstnání či povinnosti rodinné, jak bylo běžné v případě žen, bylo v Čechách tehdy nepoměrně víc než spisovatelů „osvědčených“, řečeno s Kukučínem. A valem jich přibývalo, jak se rozrůstaly publikační příležitosti za všestranného vzestupu české společnosti oné doby, jak se prosazoval v umělecké kultuře realismus a naturalismus, a téměř souběžně s ním raná moderna. Především z těchto nových, neprestížních sfér literárního pole vycházel zájem o „nového“ M. Kukučina. (Zčásti to dokládá bibliografie Kukučínových prací uveřejněných v Čechách do poloviny let devadesátých, připojená zde na závěr.) Slovakořily, jako byl R. Pokorný, byl vítán i jako znalec slovenštiny a Slovenska, jako živé pojitko s bratrským národem. Dalším mladým autorům se zamlouval jeho „zábavný“ způsob vyprávění s humorem a subjektivní notou. Svůj vypravěčský dar připomínající orální kulturu osvědčoval nejen v oblíbených humoreskách, ale – pohotově zpozorovala G. Preissová – také v smutných psychologických povídkách typu *Neprebuděného*. Počínající moderně v *Nivě* byl zase sympatický tím, že byl „odjinud“ a uměl to jinaké žertovně prezentovat.

Tím nemá ovšem být řečeno, že počáteční včleňování slovenského vypravěče do českého literárního provozu probíhalo bez komunikačních šumů. Je známo, že slovensky píšícímu začátečníkovi bývalo nemilé, že se jeho texty překládaly do češtiny – a leccaké

⁶ Autograf z fondu S. Čecha v LA PNP tu otiskujeme v příloze.

kouzlo z jeho řeči se tak mohlo ztratit. Navíc se od něj požadovaly texty co nejkratší a co nejzábavnější. Koneckonců volný překlad do češtiny zvolila i Kukučínova ctitelka G. Preissová, znalá kouzla třeba nářečního ozvláštění v literárním textu, při zkracování *Neprebudého* pro regionální týdeník.

Příběh pomalý a zrychlený

V teoretickém výkladu literárního příběhu opustil W. Schmidt kategorii fabule a syžetu, vypracované v ruské teorii Šklovským a Tomaševským, i některé novější koncepty jejich pokračovatelů mezi naratology, a navrhl čtyři narativní roviny, na konstituování příběhu účastné: **dění** (amorfní souhrn situací, postav a dějů, jež jsou v epickém literárním díle explicitně nebo implicitně představeny nebo logicky implikovány), **příběh** (výběr určitých elementů dění a kvalit, jež k nim náleží), **vyprávění** (je výsledkem kompozice, organizující elementy dění do zvoleného řádu), **prezentace vyprávění** (podle W. Schmidta je to jediná z rovin, přístupná empirickému zkoumání. Ustavuje se *verbalizací*, jde tudíž o text jazykový (ne filmový, hudební, taneční). Při prezentaci vyprávění vzniká „narativní pohyb“: „Když se pro tu či onu epizodu vybere relativně mnoho elementů dění a tyto elementy jsou konkretizovány v mnoha svých vlastnostech, zobrazení se zdá být **protážené** a vyprávění **pomalé**. Když se ale vybere relativně málo elementů dění a jejich vlastností, zdá se, že zobrazení je **zhuštěné** a vyprávování **rychlé** (zvr. J. J.).“⁷

Tu dvojí možnost, jak „zhuštění“, tak i „protážení“ („pomalost“ i „rychlost“), pokládá známý naratolog za pojmy při originálním díle relativní, pro jejichž rozlišení neexistuje objektivní měřítko. Všecky tři předchozí roviny příběhu totiž po svém nějak seznal, vytušil a promyslel spisovatel, tvůrce příběhu, ale „zvenčí“ jsou neověřitelné, čtenář či interpret je zná nanejvýš z malé části a odjinud než autor, vysvětluje Schmidt.⁸ Jenomže: co plně platí u příběhu původního – na ten myslí W. Schmidt –, platí také u jeho parafráze či digestu? Jejich „narativní pohyb“ má přece své objektivní měřítko: je jím příběh – **prezentace vyprávění** – původní. Co mám na mysli, osvětlím na způsobu, jakým se vyrovnala G. Preissová s jednou z největších povídek svého slovenského vrstevníka.

„Dle M. Kukučina napsala Gabriela Preissová“

S tímto podtitulem vycházela povídka *Nemoudrý v Našich hlasech*, „časopisu věnovaném zájmům českého lidu“, vydávaném v Českém Brodě, v ročníku sedmém, od 9. ledna do 6. února 1887. *Naše hlasy* vycházely „vždy v neděli ráno“ a měly na první stránce dole rubriku *Beseda*, slibující distanci vůči aktuálnímu dění, jež zaplňovalo zbytek listu. Mladá ctitelka vrstevníka ze Slovenska se rozhodla dělat mu v českém prostředí jméno. Osobně se s ním v ty chvíle ještě neznala, jak čteme v mottu k této stati, ale k osobnímu setkání s ním se již připravovala. Měla k němu velký důvod: předat autorovi své převyprávění jeho *Nemoudrého*, a představit se mu tím jako ctitelka, která neváhala zakoupit si *Slovenské besiedky*, v nichž tato povídka 1886 vyšla, dokonce ve vícero exem-

⁷ SCHMIDT, Wolf: *Narativní transformace*. Přeložil P. Málek. Brno – Praha, ÚČL AV ČR, 2004, s. 32.

⁸ Tamže, s. 33.

plářích. V Praze měla jisté zprostředkovatele předsevzatého setkání: Jana Herbena a jeho budoucí nevěstu Bronislavu.

Próza *Neprebudeny*, řadící se k tomu nejlepšímu, co Martin Kukučín napsal,⁹ vyšla v originále krátce předtím ve *Slovenských besiedkách* v roce 1886 (autoři a vydavatelé Anton Bielek a Martin Kukučín). Uvést tu novou prózu do českého oběhu se G. Preissová, která žila v Hodoníně, ale zjedнала si již své kontakty na známé české ilustrované časopisy a laciné knižnice v Praze, chtěla co nejrychleji – i za cenu toho, že ji zkrátí a že ji svěří regionálnímu týdeníku, na který měla dík své rodině usedlé v Plaňanech asi nějaký osobní kontakt.

Neprebudeny patřil k zatím (po *Rysavej jalovici*, ale na rozdíl od ní tragicky laděný) nejrozsáhlejším prózám debutanta, svým námětem a zpracováním to byl text z nejzávažnějších.¹⁰ Možná také proto hledal její autor publikační příležitost pro ni mimo své běžné tiskové tribuny (*Slovenské pohľady*, *Národné noviny*, *Detvan* aj.), aby byl úplně autonomní, nezávislý na redakcích a redaktorech. (Tomu by nasvědčovala zmínka G. Preissové v dopise B. Herbenové z 11. listopadu 1887, že si koupila *Besiedky*, na nichž vydavatel Anton Bielek prodělal 600 zlatých, v několika exemplářích.¹¹)

Informace v podtitulu *Nemoudrého v Našich hlasech* je závažná tím, co sděluje, bezmála stejně jako tím, co zůstává smlčeno: začátečnice Preissová, známá však již i první knížkou *Obrázků ze Slovácka*, předtím porůznu otiskovaných v pražských časopisech, uvádí do čtenářského oběhu jiného autora, kterého si cení. Nesděluje, že jde o spisovatele ze Slovenska a že původní próza je psána slovensky. Jenom v první části českého znění se vysvětlují pod čarou dva slovenismy, které v převyprávění zůstaly („*málo se ponáša na člověka*“ a „*aj*“). V dalších pokračováních se už slovenismy, v převyprávění časté, ponechávají bez vysvětlivek.¹² G. Preissová totiž Kukučínův text výrazně zkracovala.

A sotva mohla svou předlohu krátit, aniž ji podstatně zjednodušovala. Podstupovala jistou adaptaci – „přizpůsobení literárního díla specifickým podmínkám a cílům příjmu, recepce“.¹³ Adaptace podle Žilkova výkladu redukuje originál, je vždy na rozhraní mezi ním a novým textem-metatextem. Na jeho tvorbě se podílejí dva principy: tvořivý a re-produkující. Úpravy se dějí cestou *eliminace* (tj. vynecháním jistých prvků nebo částí), *amplifikace* (tj. rozšířením původního textu o nové pasáže či prvky) anebo *kontaminace*

⁹ Vývojově vzato, ocenil M. Tomčík, se v této povídce Kukučín poprvé věnuje vesnické „periferii“, kdežto do té doby se zaměřoval spíše na „lepší“ vesnické kruhy (TOMČÍK, Miloš: K problematice Kukučínovy tvorby v pražském období. In: *M. Kukučín v kritice a spomienkach*. Red. A. Mráz. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1957, s. 158 – 186).

¹⁰ Zde budeme odkazovat na *Neprebudeny* podle vydání v Hviezdoslavovej knižnici, sv. 20 (KUKUČÍN, Martin: *Tiene i svetlo*. Ed. V. Bunčáková, red. K. Rosenbaum, předml. A. Mráz. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1953), s. 39 – 110. V této edici bylo podle ediční poznámky výchozím textem první, časopisecké vydání, neretušované pozdějšími úpravami.

¹¹ ZÁVODSKÝ, Artur: *Gabriela Preissová*. Praha: SPN, 1962, s. 68.

¹² *Naše hlasy* vydával Josef Miškovský v letech 1881 – 1940. Pět prvních listů rukopisu Gabriely Preissové se dochovalo v jeho fondu v LA PNP. Vyplývá z nich, že dvě první vysvětlivky pod čarou doplnil do textu povídky redaktor, dále však již ve vysvětlivkách nepokračoval. Pro sazeče opatřil text poznámkou „Šetřte zvláštnosti jazyka!“ Z první stránky rukopisu vyplývá také, že záhlavím „Nemoudrý. Dle M. Kukučina napsala Gabriela Preissová“ opatřila svoji adaptaci již autorka.

¹³ ŽILKA, Tibor: *Poetický slovník*. Bratislava: Tatran, 1984, s. 342 – 343.

(kombinací vícera textů). Výsledkem těchto textových operací může být adaptace neboli převyprávění. Při něm se původní text nejen zkracuje, ale převádí např. z veršů do prózy, vymyčje se nářečí ve prospěch jednotného spisovného vyjadřování – jeho původní estetické hodnoty se redukuje v zájmu snadnějšího čtení. Jinak vzniká digest: v něm jedny části původního textu zůstávají, jiné jsou eliminovány nebo přepracovány. (T. Žilka v příručce vydané před více než čtvrtstoletím vykládá digest jako častý případ úprav při vydávání klasické literatury v USA.)

S respektem k povídce Kukučínově i s ohledy na možnosti podčárnickové rubriky v týdeníku regionálního typu volila G. Preissová zkracování po způsobu digestu. Jisté části z textu umělecky novátorského, ze zakladatelského výkonu slovenského realismu, eliminovala, ponechávala ty, které tvoří základní osu příběhu o dobrosrdečném Ondrušovi (tak pozměnila původní Kukučínovo jméno Ondráš, ironicky asociující jméno známého zbojníka), od narození postiženého na těle i na rozumu, který vzplane touhou oženit se s žádoucí Zuzkou, zaslíbenou už jinému, a nakonec – ve snaze zachránit husy v domě „své“ (již provdané) nevěsty – uhoří za požáru během jejího svatebního veselí. Některé části Kukučínovy povídky zkratkovitě převyprávěla, tj. zjednodušila, maličkým připiskem pak vážně pozměnila zakončení příběhu.

U Kukučina ten na první pohled jednoduchý příběh probíhá v prokreslených kontextech sociálních a psychologických. Týkají se nejen Zuzky, která jenom z rozmaru a žertem probudila v nevzhledném a nesoudném Ondrášovi, obecním pastýři hus, vidinu, že se jejím ženichem stane namísto vyhlédnutého mladíka ze vsi on. V podání M. Kukučina se pak nejen Zuzka, ale i její matka natolik zaleknou Ondrášových příprav na svatbu, že její původní termín zkrátí. Po vesnici se trousí nejrůznější a vůči nevěstě nelichotivé dohady (v úryvcích nevlastní přímé řeči plné otazníků a vykřičníků), proč se asi svatba urychlila. Do přediv úvah a podezření zasáhne i Zuzčin otec a z druhé strany také tetka, která po smrti rodičů pečuje, jak jen může, o nebohého Ondráše Machulu, ale před šťastnou iluzí o vlastní svatbě ani od neštěstí při zdolávání požáru ho uchránit není s to. Neprebudený v den Zuzčiny svatby vyrazí dveře komory, v níž ho dobrá tetka doma zavřela, na místě svatby prožije nejkřutější pokoření a v slepém odhodlání zachránit husy uhoří. Všecko, co se kolem požáru v domě svatby odchrává, ukáže jako „nemoudré“ všesky svatebčany a jejich svět (groteskní je hledání hasičské stříkačky a zacházení s ní). Ondráš mezi nimi, „normálními“, vynikne naivní snahou zachránit, co se dá.

Tento širší kontext příběhu, prokreslovaný Kukučínem v situacích, které rozdílly mezi „šťastnými“ a „nebohými“, „normálními“ a „bláznými“ prostřednictvím jejich výroků, dohadů, nadávek, akcí a gest relativizuje, omezila G. Preissová na minimum. Tím původní narativ nejvyšších uměleckých kvalit zrychlovala a měnila v příběh populární četby. V žánrovém systému populární literatury se *Nemoudrý* v adaptaci Preissově přiklání asi k typu „o spletitých lidských vztazích, permanentně vystavovaných nejrůznějším zkouškám“.¹⁴ Jak „spletitost lidských vztahů“, tak „nejrůznější zkoušky“ jsou však v převyprávění Preissově jen zmiňovány, nikoliv analyzovány, jak tomu bylo u Kukučina.

¹⁴ MOCNÁ, Dagmar: Populární literatura. In: MOCNÁ D. – PETERKA J. a kol.: *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha – Litomyšl : Paseka, 2004, s. 503.

Vyprávění zrychlené

Autorský výkon G. Preissové v *Nemoudrém* spočívá tedy v tom, že z Kukučínova textu vybírá (a volně překládá do češtiny) jen jeho některé části tak, aby uchovala osu příběhu o nebohém dobráčku s nadměrnou fantazií a důvěrou v okolní svět i ve své možnosti v tomto světě být respektován jako rovný mezi rovnými. Vynechávky z Kukučínova textu jsou co do rozsahu nerovnoměrné. Spisovatelka to skryla tím, že členění *Neprebudého* do jedenácti číslovaných kapitol nahradila méně nápadnými (nečíslovanými) hvězdičkami a jednou větší pomlkou před dějovým předělem, jímž je svatba (v Kukučínově povídce je to IX. kapitola). K větším celkům, které vypustila, patří značné části kapitol páté až sedmé a kapitola osmá jako celek. Tyto vynechané části prokreslují svět vesnice, v níž Kukučínův Ondráš žije, jako spletenec rozličných osobních záměrů a činů postav epizodických i hlavních – nejen lehkomyšlné Zuzky, která popletla hlavu „nemoudrému“, a pozdě se děsí toho, jak vážně její žert přijal. Tím ovšem již neovlivní průběh svatebního veselí, které se promění ve stupňovanou hrůzu a v několikeré neštěstí.

Eliminace G. Preissové se netýkají jen Zuzky a její svatby. Týkají se velkou měrou také postavy Ondruše Machuly, a to v celém „narativním pohybu“ od počátku do konce. Tak se v převyprávění Preissové dovíme, že z narození jediného zmrzačeného dítěte byli rodiče nešťastní, ale ne už o tom, že zdrcený otec chtěl jednou mrzáčka zabít, a jen žena mu v tom zabránila. O tetce, která se nebohého Ondruše ujme po matčině předčasné smrti, se u Preissové sice dovíme, že požívala navzdory své chudobě v obci vážnosti (ne již o tom, že nedbalce mezi žebráky odkazovala k tomu, aby koukali vydělávat si na sebe prací). V péči o osiřelého Ondruše jedná sice dobrá tetka obezřetně, on však ji neposlouchá, nedbá jejích rad ani varování. Celé pasáže rozmluv tetky s Ondrášem o té věci, samomluv Ondráše, který se na svou svatbu těší, samomluv tetky, která se o „nemoudrého“ bojí, G. Preissová z Kukučínova textu vynechala.

To, že klamaný, nicméně vidinou vlastního štěstí očarovaný Ondráš na Zuzčinu svatbu opožděně dorazí, patří ovšem k neopominutelné události příběhu Kukučínova, respektuje ho i digest Preissové. Co následuje, podléhá u Preissové jen dílčím škrtům, nicméně je zrychleno. Za všeobecného zmatku, který nastane při zprávě, že ve statku, v němž se koná svatební veselí, hoří, se prvně hledá palič: nebohý Ondráš je osočen a potrestán přivázáním k plotu. Celá tato epizoda, Zuzčina pozdní lítost, odpoutání umdlívajícího Ondráše a omluva vůči němu jsou zrychleným podání Preissové zbaveny své emocionality a skryté ironie vůči všem „rozumným“ včetně Zuzky, kteří „blázna“ Ondráše vystavili kruté potupě, sami však jednají jako rozumu zbavení.

„Nemoudrý“ – nejinak než „neprebudný“ – jedná sice za požáru pošetile, ale v logice svých iluzí a nejlepších předsevzetí. Ondráš nepochopí omluvu zoufalé Zuzky za to, že ho vědomě oklamala, ani její kající přiznání: „*Klamala som ťa, chcela som ísť za Jana Dúbravovic a teba som zaviedla! Preto nás pánboh takto potrestal!*“ Když se husár přesto omlouvá, že přišel na svatbu pozdě, Zuzka „*zalomila rukami: ‚O rozum prišiel – o rozum! Bože, ja som všetkému vina – nik iný‘*“.¹⁵

¹⁵ *Neprebudný*, cit. vydání, s. 107.

Preissová toto pozdní Zuzčino pokání vůči Ondrášovi zkrátila a zjednodušila: namísto Zuzčiny přímé řeči plné emocionality a gradace použila sumarizujícího vševědoucího vypravěče: „Zuzka si těžce povzdychla. Vědomí jakéhosi neznámého, zlého skutku, zachvělo jejím tělem a zabodlo se ostrým hřebem do vědomí a duše. Bylo jí v tu chvíli husaře velice líto –“ Tohle převyprávění názorně demonstruje poplatnost Preissové populární literatuře, která „klade důraz na **základní emoce**, nelomené do odstínů (láska, nenávisť, strach, smutek), jež nechce zobrazovat a analyzovat, nýbrž vyvolávat s naléhavostí takřka fyziologickou (zvýr. J. J.)“.¹⁶ V duchu téže strategie – populární literatura vyžaduje přinejmenším smírného, ne-li přímo šťastného zakončení příběhu – přidala Preissová do svého zkráceného převyprávění do samého závěru pohled na mladou ztrápenou ženu Zuzku, „*kteřá s usazeným okem házela do truhly několik svatých obrázkův a proutek rozmariny*“.¹⁷

Tímto přidáním zakončením, svou nejpodstatnější amplifikací, Preissová zcela zlikvidovala kritickou pointu Kukučínova *Neprebuděného*. V něm poslední věty opakují falešnou ozvěnou soud kohosi ze svatebčanů nad Ondrášem, domnělým paličem:

„Zváča nemohli nikde nájsť. Múdrejší starejší nepoznamenal teraz:

„Hja, trest boží – trest boží!““

Relativizace rozumného a nerozumného, „probuzeného“ a „neprobuzeného“, ukvapené a předsudečné usvědčování viníka požáru v Ondrášovi, které předcházelo, dosahuje v této pointě Kukučínova příběhu vrcholu: Jednoho nešťastníka, který měl chabý úsudek, zato bujnou fantazii a dobré srdce, pohřbívají, po dalším účastníku svatby, zváči (podle zmínek v předchozím textu skutečném paliči), se slehla zem (může být tím ohořelým zbytkem těla přiloženým do Ondrášovy rakve)... A není už člověka, který by – třeba krivě – soudil, zvažoval postavení zmračeného dobráka v potrhaných tkanivách lidských údělů, kroků a vášní – a bral Ondráše v ochranu proti všem lidem zdánlivě normálním či „moudrým“. Toto vyznění korunuje Kukučínova *Neprebuděného* jako výtvar prvního uměleckého řádu. (Relativizace vyřčených soudů a domnělých jistot patří k dosud nedoceneným objevům uměleckého realismu.)

V práci *Narativní transformace* vyslovil W. Schmidt tezi, že „pomalost“ a „rychlost“ nejsou v narativním díle objektivně měřitelné. Doložili jsme, že dané kategorie jsou objektivně hodnotitelné v literární adaptaci nebo v digestu. Protože jde o produktivní formy šíření literárních příběhů, aplikace Schmidtovy kategorizace je zde pracovně produktivní a perspektivní. – Ne tak úplně přesvědčivá se ukázala jiná Schmidtova teze, že „protažené epizody jsou důležitější než ty zhuštěné“.¹⁸ To může platit v celém toku uměleckého narativu, ale sotva platí v zakončení sledovaného příběhu: co zde z Kukučínova volně přeloženého textu Preissová vynechala a hlavně co přidala, přibližuje novátorský realistický narativ sentimentální povídce zastaralého stříhu. „Dle M. Kukučina napsala G. Preissová“, stálo v podtitulu spisovatelčina digestu v *Našich hlasech* z počátku roku 1887. Terminologií W. Schmidta jsme autorčin výkon popsali jako „zrychlený narativ“.¹⁹

¹⁶ Mocná, c. d., s. 502.

¹⁷ *Naše hlasy*, č. 6, 6. února 1887, s. 2.

¹⁸ Schmidt, c. d., s. 35.

¹⁹ Ostatně „zrychleným narativem“ je i povídka G. Preissové *Kuba handrlák*. Podobnosti této prózy z *Obrazků ze Slovácka* s Kukučínovým *Neprebuděným* (upozornil na ně A. Závodský na s. 88), sotva vznikly

Dopis M. Bencúra-Kukučina Sv. Čechovi z 1. 3. 1888, *Třetíni stránka týdeníku Naše hlasy*, v jehož „Besedě“ vycházel Nemoudy G. Preissové „dle M. Kukučina“.

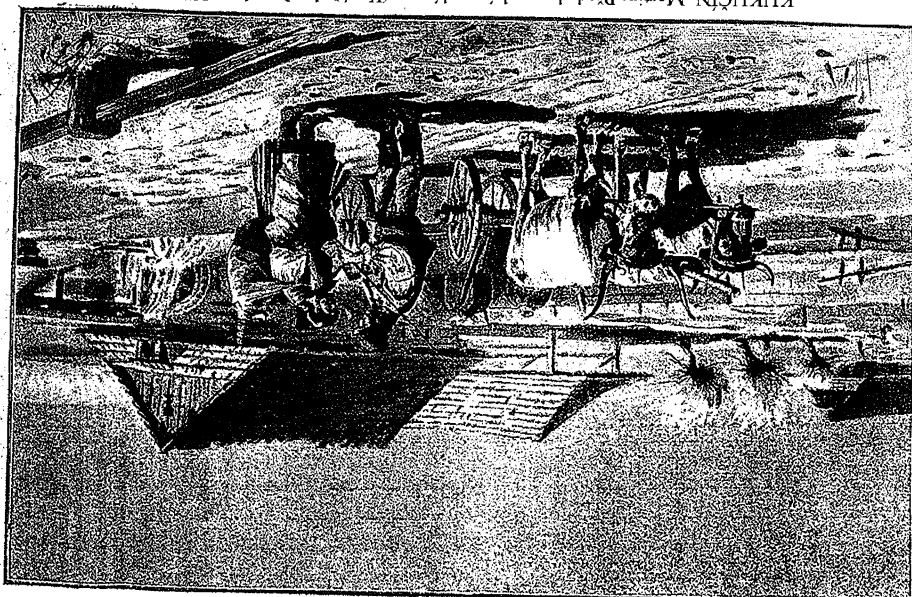
...
BESÉDA
 ...
NÁŠE HLASY
 ...

NÁŠE HLASY.

Redakce: M. Bencúra-Kukučina, Sv. Čechovi z 1. 3. 1888.

Handwritten text, likely a letter or editorial note, with some illegible signatures and dates.

KUKUČIČIN, Martin: Před slovenským mlýnem (K náčrtku Jaroslava Věsina). In: Květy, 1886, roč. VIII/2, pol., s. 321 - 323.



Doložili jsme, že zrychlení ubírá Kukučínově povídce na uměleckých kvalitách. *Nerozumný* je tak pohotově uveden do českého čtenářského oběhu v regionálním týdeníku v kódu populární četby. Popisující tento digest, zahlédli jsme mladou G. Preissovou v aktu tvorby „zrychlených narativů“, jak si počínala i jindy a od devadesátých let stále častěji při psaní „původním“. Při jejím uvedení obdivovaného Kukučina šlo o jistou daň, která se platívá při šíření literárních děl z jazyka původního do jazyka nového, při překračování hranic z médií elit do prostoru „univerzální kultury, jenž se stává místem setkávání heteronomních skupin“.²⁰

V pohledu od jeho pražského literárního mládí se M. Kukučín jeví jako autor komplementární vůči jisté výseči českého literárního pole a tam svými vrstevníky vítaný. Že se jeho prózy tiskly v *Jarém věku*, skvělém časopisu pro mládež, *Neprebudeny* jako *Nemoudrý* v regionálním týdeníku, to jistě M. Kukučínovi nevadilo. Vždyť v R. Pokorném, milovníkovi a znalci Slovenska, našel skutečného, byť chudého mecenáše, jak vděčně a s humorem vypsál v próze *Zo študentských časov*.²¹ Nač si tam a snad i jinde a jindy mladý slovenský vypravěč stěžoval, byly překlady jeho próz do češtiny. To zjevně a právem pokládal přinejmenším za jisté ochuzení vlastního uměleckého projevu. Na něm si i sám cenil jisté „naivnosti“, v české recepci možná ne zcela docenované, v překladech neutralizované. (Nehledě na to, že v tom mohl cítit i nadřazování češtiny vůči slovenštině.) Jak to bylo s povídkou *Když byl Matěj malý*, známou jen v českém znění, nevíme. Třeba už ji Kukučín psal pro Šimáčkův *Světazor* výjimečně česky (a někdo z českých přátel mu pomohl s konečnou redakcí).

Na kvalitativně novou úroveň se včleňování Kukučínova raného díla do českého literárního života dostalo počátkem let devadesátých. Časopis *Niva*, vydávaný v Brně se snahou sblížovat klíčící moderní literární snažení moravské s českým, hned ve svém druhém ročníku z roku 1892 otiskl Kukučínovu humoresku *Kanonická vizitace* z roku 1887 v českém překladu a s vysvětlením názvů institucí, v českých zemích nepovědomých nebo jmenovaných jinak, pod čarou. Jméno překladatele není uvedeno, text se překládá s drobnými vynechávkami (určovala je možná spíš technická potřeba vystačit s vyhrazeným prostorem v čísle *Nivy* než ohledy vážnější). Přes všechnen respekt ke Kukučínovu stylu však v něm překladatel stírá akcentovanou sebeironickou subjektivnost a „mluvenost“ původního vypravěče. Signalizuje to již podtitul *Kanonické vizitace*. „*Rozprávěl starý zvonár*“, stojí u Kukučina, zatímco český překladatel původního (smyšleného) vypravěče degraduje v pramen pro spisovatele: „*Dle paměti starého zvoníka napsal Martin Kukučín*“. Ve vztahu k tomuto podtitulu pak logicky je vynechána sebeironická věta v zá-

napodobením. *Kuba handrlák* vyšel již v prvním dílu *Obrázků ze Slovácka* (1886), návaznost na uveřejnění *Neprebuděného* (nebo naopak) v témže roce by musela být okamžitá. Ostatně příběhů o „člověku odstrkovaném a drsně zbaveném milostné iluze“, řečeno se Závodským, bylo v literatuře kolem Preissové a před ní nemálo. V daném případě – pokud by mezi literární inspirace *Kuby handrláka* Kukučínův *Neprebuděný* patřil, „obrázek“ Preissové by byl ještě jednodušší, „rychlejší“ narativ než autorčin digest *Neprebuděného* z počátku roku 1887. Zamilovaný Kuba z *Obrázků ze Slovácka* koneckonců přeje štěstí ženě, která ho okouzila, když zjistí, že se vdává za toho, komu se zaslíbila již dávno předtím.

²⁰ Mocná, c. d., s. 503.

²¹ Autorův rukopis této vzpomínky je v Kukučínově fondu v LA PNP, časopisecky próza vyšla v *Národních novinách* 1904, knižně ve XIII. svazku *Spisů*.

věru humoresky: „*Ja som hneď po odchode biskupovom bol vyvolený za zvonára, ktorú hodnosť som zastával, kým ma neoženili.*“²²

V typologickém zorném úhlu se V. Forstovi svého času zdálo, že česká realistická próza z konce 19. století neměla žádné styčné body s vypravěčem typu M. Kukučina. Naproti tomu pohled vedený časem, v němž se slovenský vypravěč stával – za pražského pobytu a snad i díky němu – význačným slovenským spisovatelem, prozrazuje cosi jiného: české prostředí kolem roku 1890 pomalu, ale jistě vstřebávalo inspiraci, s níž skvělý vypravěč, málo ke svému prospěchu dbalý realismem postulovaného objektivního „vyobrazení“ světa, přicházel na pole umělecké kultury. V prózách tehdy po českých časopisech od M. Kukučina uveřejněných převládaly „obrazy života“ a humoresky, všeobecně žádané, jak na příběhu I. Herrmanna doložila D. Mocná.²³ Když G. Preissova sáhla po umělecky nejpřestížnější próze začátečníka, kterému chtěla prospět, *Neprebuděného* ve svém zjednodušujícím digestu uvedla – snad s vědomou rozvahou – stranou beletristických časopisů, v regionálním týdeníku. Sama kontaktem s touto mistrovskou psychologickou povídkou plnou tragických paradoxů, vynořivších se v „řádné“ vesnici, mohla nabývat odvahy napsat *Gazdinu robu i Její pastorkyňu*.

BIBLIOGRAFIE KUKUČINOVÝCH PRÓZ UVEŘEJNĚNÝCH V ČESKÝCH ČASOPISECH A NOVINÁCH 1886 – 1896 (Podle *Retrospektivní bibliografie české literatury 1775 – 1945 ÚČLAV ČR*):

- KUKUČÍN, Martin: Před slovenským mlýnem (Črta). In: *Květy*, roč. VIII, 1886/II, č. 9, s. 321 – 323 (K vyobrazení Jar. Věšina).
- KUKUČÍN, Martin: Před zkouškou. Obrázek ze Slovenska (Povídka). In: *Jarý věk*, roč. V, 1887, č. 15, s. 236 – 237; č. 17, s. 270 – 271; č. 18, s. 284 – 287. (Zde je v přímých řečech postav užitó slovenštiny.)
- KUKUČÍN, Martin: Dráténikovy vánoce (Povídka). In: *Jarý věk*, roč. VI, 1888, č. 8, s. 123 – 126; č. 9, s. 137 – 138; č. 10, s. 146 – 147; č. 11, s. 171 – 173.
- KUKUČÍN, Martin: Když byl Matěj malý. Slováký obrázek. In: *Světózor*, roč. 25, 1890 – 1891, č. 6, s. 61 – 62; č. 7, s. 79 – 82; č. 8, s. 91 – 94; č. 9, s. 103 – 106.
- KUKUČÍN, Martin: Kanonická vizitace. Dle paměti starého zvoníka. In: *Niva*, roč. 2, 1892, č. 15 – 16, s. 239 – 243.
- KUKUČÍN, Martin: Na stupních života I – IV (Povídka, ze slovinského přeložil V. Kredba). In: *Besedy lidu*, roč. 2, 1894, č. 17, s. 199 – 201, zde oprava: ne ze slovinského, ale ze slovenského; č. 18, s. 211 – 213; č. 19, s. 222 – 223; č. 20, s. 234 – 235; č. 21, s. 243 – 247.
- KUKUČÍN, Martin: Na vojnu (Povídka, ze slovenštiny přeložil V. Kredba). In: *Besedy lidu*, roč. 4, 1896, č. 17 (s. 198 – 199), č. 18 (s. 211 – 213), č. 19 (s. 222 – 225), č. 20 (s. 235 – 237), č. 21 (s. 246 – 247).
- Neprebuděný. Dle M. Kukučina napsala G. Preissova. In: *Naše hlasy*. Časopis věnovaný zájmům našeho lidu (Český Brod), roč. VII, č. 2 – 6, 9. ledna – 6. února 1887. (Doplněno dle monografie ZÁVODSKÝ, A.: *G. Preissova*. Praha : SPN, 1962, s. 47.)

LITERATÚRA:

FORST, Vladimír: *Martin Kukučín a čeští realisté na přelomu století*. Praha : NČSAV, 1969.

²² KUKUČÍN, Martin: Visitatio canonica. In: *Sobrané spisy M. Kukučina*. Sv. XII. Turčiansky sv. Martin : Matica slovenská, 1929, s. 155 – 178.

²³ MOCNÁ, Dagmar: *Případ Kondelík*. Epizoda z estetiky každodennosti. Praha : Karolinum, 2002.

- KUKUČÍN, Martin: *Pražské motivy. Výbor z povídek*. Sestavila, předmluvu napsala Ž. Gašparíková. Praha : SNKHLU, 1953.
- KUKUČÍN, Martin: *Tiene i svetlo*. Ed. V. Bunčáková, red. K. Rosenbaum, předml. A. Mráz. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1953.
- KUKUČÍN, Martin: *Visitatio canonica*. In: *Sobrané spisy M. Kukučina. Sv. XII*. Turčiansky sv. Martin : Matica slovenská, 1929, s. 155 – 178.
- MENŠÍK, Jan: Martin Kukučín (1860 – 1928). In: *Časopis Národního muzea*, roč. 103, 1929, s. 74 – 91.
- MOCNÁ, Dagmar – PETERKA Josef a kol.: *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha – Litomyšl : Paseka, 2004.
- MOCNÁ, Dagmar: *Případ Kondelík. Epizoda z estetiky každodennosti*. Praha : Karolinum, 2002.
- NOGE, Július: Martin Kukučín, tradicionalista a novátor. *Život a dielo 1860 – 1907*. Bratislava : NSAV, 1962.
- SCHMIDT, Wolf: *Narativní transformace*. Přeložil P. Málek. Brno – Praha, ÚČL AV ČR, 2004.
- TOMČÍK, Milan: K problematice Kukučínovy tvorby v pražském období. In: *M. Kukučín v kritice a spomienkach*. Red. A. Mráz. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1957, s. 158 – 186.
- ZÁVODSKÝ, Artur: *Gabriela Preissová*. Praha : SPN, 1962.
- ŽILKA, Tibor: *Poetický slovník*. Bratislava: Tatran, 1984.

Prof. PhDr. Jaroslava Janáčková, CSc.
K cementárně 1522/1
153 00 Praha 5 - Radotín
ČR